

Gašper Krstulović

Razvoj institucij na področju izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami v Sloveniji od njihove ustanovitve do danes

Avtor opiše zgodovino in trenutno stanje na področju izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. V zadnjih sto letih so bile v Sloveniji ustanovljene številne specializirane izobraževalne ustanove, ki delujejo vzporedno z rednim izobraževalnim sistemom. Te ustanove so bile ustanovljene z namenom izobraževanja specifične populacije učencev in učenk, ki so bili zaradi različnih razlogov izločeni iz rednega izobraževalnega sistema. Večina teh ustanov deluje še danes. V delovanju institucij pa so se od njihove ustanovitve zgodile številne kadrovske, predvsem pa vsebinske spremembe, ki kažejo spremenjeno stanje na področju splošnega izobraževanja v Sloveniji in spremembe v družbenem odnosu do senzornih, fizičnih in intelektualnih ovir. Zaradi spremenjenega družbenega odnosa do otrok z ovirami in njihovega izobraževanja se je spremenil tudi način dela v specializiranih izobraževalnih institucijah, pogosto se je spremenila tudi vključena populacija učencev in učenk, čeprav deklarativen namen in najpogostejše tudi ime teh institucij ostajata nespremenjena že od njihove ustanovitve.

Ključne besede: šolstvo, prilagojen program, oviranosti, izobraževalne ustanove, specializirane ustanove.

Asist. dr. Gašper Krstulović je zaposlen na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje. Ukvarja se s sistemom izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami. Raziskovalno deluje na področju socialnega dela s temami vključevanja, hendikepa, socialne pravičnosti, inkluzivnega izobraževanja in zgodovine socialnega dela. Kontakt: gasper.krstulovic@fsd.uni-lj.si.

The development of institutions in the field of education for children with special needs in Slovenia from their establishment to the present day

The history and current situation in the field of education of children with special needs in Slovenia are described. In the last hundred years, many specialized educational institutions were established in Slovenia, which operate alongside the regular education system. These institutions were established with the aim of educating a specific population of students who, for various reasons, were excluded from the regular education system. Most of these institutions still operate today. However, since their establishment, the institutions have undergone many changes in personnel and above all in who they include, which reflects the changed situation in the field of general education in Slovenia and the changes in the social attitude towards sensory, physical and intellectual disabilities. Due to the changed social attitude towards children with disabilities and their education, the way of working in specialized educational institutions has also changed, the included population of students has also often changed, despite the fact that the declarative purpose of these institutions have remained unchanged since their establishment.

Key words: schooling, adapted programme, disabilities, educational institutions, specialized institutions.

Gašper Krstulović, PhD, is an assistant professor at the Ministry of Education. He works on the education system for children with special needs. His research interests are in the field of social work with the topics of inclusion, disability, social justice, inclusive education and the history of social work. Contact: gasper.krstulovic@fsd.uni-lj.si.

Mreža institucij na področju izobraževanja otrok s posebnimi potrebami

Na začetku 20. stoletja je v Avstro-Ogrski veljalo, da se otroci s posebnostmi v razvoju ne morejo šolati v vzgojno-izobraževalnih programih ljudskih šol, temveč je treba zanje vzpostaviti poseben učni proces, ki bi jim bil prilagojen (Serše, 2018, str. 35; Dobaja, 2022).

0000-0002-4621-283X

Vzpostavlanje mreže institucij, namenjenih vzporednemu učnem procesu, je na območju današnje Slovenije potekalo počasi. Med prvimi sta bila ustanovljena Ljubljanska gluhonemnica (1900), pozneje preimenovana v Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, in Zavod za slepe otroke (1919), ki danes deluje z imenom Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne.

Nekoliko pozneje so bili ustanovljeni še Center za korekcijo sluha in govora Portorož (1946), Zavod za usposabljanje invalidne mladine v Kamniku (1947), danes imenovan Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik, Zavod za gluhe Maribor (1962) in Vzgojni zavod Janka Premrla v Vipavi (1965), ki se danes imenuje Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava.

To, da gre večinoma za institucije, ki so namenjene predvsem učencem in učenkam s senzornimi ovirami, ni naključje, saj gre za skupino ovir, ki je bila od nekdaj v družbi najvidnejša. Osebe s senzornimi ovirami so se med prvimi vsaj delno otresle družbene stigme, ki je navzven opazno telesno oviro neločljivo povezovala s posameznikovim notranjim življenjem, nazori in stališči (Wa Munyi, 2012).

Kot del mreže podpore je pred drugo svetovno vojno delovalo tudi deško vzgajališče, ki se je pozneje iz Ljubljane preselilo v Ponoviče pri Litiji. Vzgajališče je bilo namenjeno vzgoji mladoletnih prestopnikov (Dobaja, 2018). Danes otroke, ki so bili takrat vključeni v vzgajališče, imenujemo otroci s čustveno vedenjskimi motnjami (Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami, 2007). Deško vzgajališče, ki je delovalo v Ponovičah, nima pravnega naslednika. V Sloveniji leta 2023 deluje devet zavodov za otroke s čustveno vedenjskimi motnjami.

Razvoj mreže zavodov na področju čustveno vedenjskih motenj ni tako stabilen kot pri zavodih, ki so namenjeni učencem in učenkam s senzornimi in fizičnimi ovirami, saj gre praviloma za manjše zavode, ki so bili pogosteje preoblikovani in preseljeni. Najstarejši, ki še deluje, je Vzgojno-izobraževalni zavod Višnja Gora, ki je kot državno dekleško vzgajališče začel delovati leta 1948.

Med starejšimi zavodi je tudi Mladinski dom Maribor (1973 – prej Mladinski dom Tone Kozel Fram), preostali pa so bili ustanovljeni tik pred osamosvojitvijo Slovenije ali tik po njej. Ti zavodi so Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega (1984), Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec (1987 – prej Vzgojni zavod Gorenji Logatec), Vzgojni zavod Kranj (1991), Mladinski dom Jarše (1993 – prej Prehodni mladinski dom v Ljubljani), Strokovni center Planina (1993 – prej Vzgojni zavod Planina pri Rakeku) in Mladinski dom Malči Beličeve (1994).

Na področju izobraževanja otrok z intelektualnimi ovirami je bil razvoj nekoliko počasnejši. Mreža šol, ki izvajajo prilagojene izobraževalne programe za učence z intelektualnimi ovirami, je od začetka 20. stoletja doživela največ vsebinskih premislekov. Eden izmed prvih oddelkov, ki je bil namenjen otrokom z intelektualnimi ovirami, je bil pomožni razred na takratni IV. Deški osnovni šoli na Prulah, ki je bil ustanovljen leta 1911 (Dobaja, 2022).

Ustanovitev pomožnega razreda je odredil Cesarsko-kraljevi deželni šolski svet takratne Avstro-Ogrske monarhije z odlokom št. 5908 2. septembra 1891 (Dobaja, 2022). V sto letih se je iz takratnega pomožnega razreda razvil današnji Center Janeza Levca, največja specializirana izobraževalna ustanova za učence z intelektualnimi ovirami v Slovenji.

Ločevanje izobraževalnih programov se je dogajalo postopno in na podlagi dozorevanja spoznanja, da otroci z motnjami v duševnem razvoju ne sodijo v ljudsko šolo, saj zavirajo učni proces. Zanje je bilo treba pripraviti prilagojen pouk, saj duševnega stanja teh otrok ni bilo mogoče ozdraviti, možno pa je bilo s prilagojenim načinom pouka te otroke tako spodbuditi, da bi se čim bolj usposobili za poklic in samostojno življenje (Dobaja, 2019).

S prvotnih pomožnih razredov so se razvili oddelki delovnega usposabljanja in oddelki vzgoje in izobraževanja. Na osnovi Splošnega zakona o šolstvu (1958) so se takrat tako poimenovani »prizadeti otroci« usposabljali v zavodih za usposabljanje. Na podlagi določil Splošnega zakona o šolstvu je bil leta 1960 sprejet v zveznem merilu Pravilnik o kategorizaciji in evidenci otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (1960). Navajal je vrste in stopnje »motenosti« v telesnem in duševnem razvoju, in sicer: slepe in slabovidne, gluhe in naglušne, otroke z govornimi motnjami, telesno invalidne, dolgotrajno bolne otroke, otroke na okrevanju in otroke s kombiniranimi motnjami.

Posebno pozornost velja nameniti navedenemu seznamu »motenosti«, saj gre za seznam, ki se je pozneje pojavil v Zakonu o usmerjanju (2000) v skoraj popolnoma enaki obliki, seznamu pa je dodanih le nekaj novih kategorij »motenj« (čustveno vedenjske motnje, primanjkljaji na posameznih področjih učenja, avtistične motnje), ki so po svojih značilnostih bolj kot od telesnega stanja posameznika odvisne od družbenih dejavnikov.

Kategorizacija, ki presega zgolj medicinske diagnoze, se je sicer prvič pojavila šele na podlagi spremembe Zakona o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (1975). Pravilnik o razvrščanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju je naboru kategorij dodal še »duševno prizadete otroke« in kategorijo »vedenjsko in osebnostno motenih otrok in mladostnikov«. Čeprav so tudi pred letom 1975 delovala vzgajališča (Dobaja, 2019), ki so sprejemala otroke, ki bi bili po poznejših opredelitvah opredeljeni kot otroci s čustveno vedenjskimi motnjami, je sprememba omogočila vzpostavitev specializiranih ustanov za otroke, ki so opredeljeni s kategorijo čustvenih in vedenjskih motenj (prej. vedenjsko in osebnostno moteni otroci in mladostniki), na primer mladinskih domov.

V reformnem Zakonu o osnovni šoli (1980) se je pojavila dikcija »usposabljanje otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju«, kategorije »motenj« pa še niso bile jasno razmejene. Prenovljeni Zakon o osnovni šoli (1996) je opredelil novi vrsti izobraževalnih programov, in sicer izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom ter posebni program vzgoje in izobraževanja.

Pri tej spremembi je najpomembnejše prav to, da temeljni element sistema izobraževanja ni več šola kot institucija, temveč izobraževalni program.

Ta sprememba je spodbudila tudi zakonodajno ureditev, da je jasneje začrtala razmejitve, kateri učenci so primerni za katerega izmed programov. Leta 2000 je Zakon o usmerjanju (2000) podrobneje opredelil deset kategorij motenj otrok. Kategorijam, ki so bile opredeljene že v pretekli zakonodaji in na katerih je temeljilo razvrščanje otrok s posebnimi potrebami v preteklosti, so dodali pedagoške »motnje«, na primer primanjkljaji na posameznih področjih učenja. Pri prenovi leta 2011 je bil kategorijam dodan tudi avtizem.

Leta 2023 v Sloveniji deluje 28 specializiranih izobraževalnih ustanov za učence z intelektualnimi ovirami, 20 izobraževalnih ustanov, ki poleg rednih izobraževalnih programov izvajajo tudi prilagojene izobraževalne programe, 6 specializiranih zavodov, ki izobražujejo učence in dijake z določeno senzorno ali telesno oviro in 5 centrov za usposabljanje, delo in varstvo, ki so primarno socialno-varstvene ustanove namenjene odraslim, vendar poleg odraslih vključujejo tudi otroke z intelektualnimi ovirami in v okviru institucionalnega varstva izvajajo tudi posebni program vzgoje in izobraževanja (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023a).

Vključevanje učencev z ovirami v izobraževalni sistem za otroke s posebnimi potrebami

Razvoj mreže institucij, ki se ukvarjajo z učenci z ovirami, je bil dolg. V Sloveniji še danes delujejo institucije, katerih začetki segajo v 20. stoletje. Razvoj in širjenje mreže specializiranih ustanov, ki se ukvarjajo z otroki z ovirami, ter usmerjenost v ločeno vzgojo in izobraževanje moramo razumeti v kontekstu začetkov strokovnega ukvarjanja z otroki, za katere prej ni bilo poskrbljeno, pa tudi v kontekstu usmerjenosti družbe v zagotavljanje celovite rehabilitacije oziroma rehabilitacije tistih otrok, ki se ne morejo usposablјati z vrstniki (Dobaja, 2018).

Usmerjenost v prilagajanje učencev sistemu ponazori tudi citat programskega dokumenta s sredine sedemdesetih let:

V omrežju zavodov za usposabljanje šoloobveznih otrok naj bi v Sloveniji v bodoče ustanavljali samostojne posebne osnovne šole z dislociranimi oddelki, ki so edino sposobne zagotoviti pogoje za kompleksno rehabilitacijo. V prihodnjem obdobju je treba posvetiti poklicnemu usposabljanju otrok z motnjami prav posebno pozornost, in to poklicnemu izobraževanju ožjih profilov poklicev in priučevanju določenih operacij. Usposabljanje v zavodih naj bi trajalo čim krajši čas, mladostnik naj se čim preje vrne v svoje domače okolje. (Rusanov, 1974, str. 8)

Čas, ko so se začeli pojavljati zametki vzporednega izobraževanja, moramo razumeti tudi v luči dejstva, da gre za čas, ko je splošna vključenost v izobraževanje postala norma, hkrati pa je bila mreža izobraževalnih ustanov dovolj razvita in razvejena ter je imela na voljo dovolj virov, da je ideja o vključitvi vseh učencev nadomestila preprosto izključevanje tistih, ki se zaradi

različnih razlogov, socialnih, vedenjskih, geografskih ali ekonomskih, niso mogli vključevati v sistem splošnega izobraževanja (Okoliš, 2008).

V šolskem letu 2022/2023 sistem posebnega izobraževanja obiskuje 5119 učencev in učenk, kar je 1688 oziroma 49,2 % več kot v šolskem letu 2013/2014, ko je sistem posebnega izobraževanja obiskovalo 3431 otrok. Izračunano na celotno šoloobvezno populacijo to pomeni, da slovenski vzporedni izobraževalni sistem obiskuje 2,69% šoloobveznih otrok (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023a). Čeprav v preteklem desetletju opažamo povečanje številčnosti generacij otrok, ki so se povečale za 12,6 %, je ta podatek neprimerljiv z 49,2 %, kot se je povečalo število vključenih otrok v vzporedne oblike izobraževanja (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023a).

Pri tem je treba opozoriti, da so oviranosti, na podlagi katerih so učenci usmerjeni v vzporedni sistem izobraževanja, oblikovane arbitrarno in vključujejo tako medicinske diagnoze kot tudi diagnoze, ki izhajajo iz opažanj pedagoške stroke. Še posebej zadnje niso odvisne le od posameznikovega telesnega ali duševnega stanja, temveč tudi od družbenih dejavnikov.

Gašper Cankar (2020) v raziskavi prikaže korelacijo med socialnoekonomskim statusom družine in verjetnostjo, da bo otrok opredeljen z eno izmed motenj, kot so opredeljene v novem Zakonu o usmerjanju (2000). Pokaže, da se »motnje«, ki temeljijo na medicinskih opisih posameznikovega telesa (gluhota, gibalna ovira, slepota, ipd.), v vseh decilih socialnoekonomskega statusa prebivalstva pojavljajo približno enako pogosto, nasprotno pa se »motnje«, kot so čustveno-vedenjske motnje in primanjkljaji na posameznih področjih učenja, občutno pogosteje pojavljajo pri otrocih, ki izhajajo iz družin z nižjim socialnoekonomskim statusom (Cankar, 2020). Avtor opaža tudi, da je v zadnjem desetletju delež otrok v populaciji šolskih otrok, ki so bili opredeljeni kot otroci z motnjami, ki temeljijo na telesnih značilnostih, ostal enak, nasprotno pa se je delež otrok, ki so opredeljeni z motnjami, ki so podrejene družbenim dejavnikom, precej povečal. Tako je delež otrok, ki so na primer opredeljeni kot gibalno ovirani, ostal v zadnjem desetletju enak, prav tako je delež gibalno oviranih otrok enakomerno razporejen med vsemi socialnoekonomskimi razredi, delež otrok, ki so opredeljeni kot otroci s čustveno-vedenjskimi motnjami, pa se je v zadnjem desetletju občutno povečal, hkrati pa je delež otrok, ki izhajajo iz družin z nižjim socialnoekonomskim statusom, precej večji od deleža otrok, ki izhajajo z družin s srednjim ali višjim socialnoekonomskim statusom (Cankar, 2020).

Posledice ugotovitev, ki jih navaja Cankar, jasno opažamo v slovenskem izobraževalnem sistemu. Delež otrok, ki so vključeni v vzporedni izobraževalni sistem, se povečuje predvsem zaradi otrok, ki so uvrščeni v skupino otrok z motnjami, ki ne temeljijo na medicinskih opisih posameznikovega telesa (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023a). Temu trendu sledita tudi odziv in usmerjenost izobraževalnih institucij.

Izobraževalne ustanove, ki so del mreže izobraževalnega sistema za otroke s posebnimi potrebami, v Sloveniji najpogosteje izvajajo program osnovnošolskega izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom ali posebni program

vzgoje in izobraževanja (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023b). Čeprav se programa razlikujeta po vsebini, količini zahtevane usvojene učne snovi in celo organizaciji razporejanja učencev v razrede (9 razredov oz. 6 stopenj do 26. leta starosti), večina izobraževalnih ustanov, ki so del vzporednega izobraževalnega sistema, izvaja oba programa. Od 40 ustanov le enega izmed programov izvajata le 2 šoli (Osnovna šola Juričevega Drejčka Ravne na Koroškem in Center za usposabljanje Elvira Vatovec Strunjan, Enota Divača).

Kljub navidezni enakosti izobraževalnih ustanov s programskega vidika med ustanovami obstajajo razlike v tem, kateri otroci z ovirami se v posamezno ustanovo vključujejo. V Sloveniji deluje šest specializiranih ustanov (Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Center za sluh in govor Maribor, Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik, Center za komunikacijo, sluh in govor Portorož ter Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava), ki so namenjene učencem z določeno težavo, za katero je posamezna ustanova specializirana (slepota, gluhot, gibalna oviranost).

Otroci z drugimi opredeljenimi ovirami, na primer čustveno-vedenjskimi motnjami ali primanjkljaji na posameznih področjih učenja, ki niso usmerjeni v redne izobraževalne programe, so vključeni v osnovne šole s prilagojenim programom. V šole s prilagojenim programom enako kot v ustanove, ki so specializirane za posamezno težavo, usmerjajo večinoma učence in učence, ki so opredeljeni s sorodnimi vrstami motenj, na razvoj katerih odločilno vplivajo družbeni dejavniki – populacija v šolah je s tega vidika razmeroma homogena.

Kapacitete institucij izobraževalnega sistema za otroke s posebnimi potrebami

V zadnjem desetletju je v vseh vrstah ustanov, ki sestavljajo mrežo vzporednega izobraževalnega sistema, v Sloveniji opazno povečanje števila vključenih učencev. Razloge za povečanje števila lahko iščemo v številčnejših generacijah učencev, prav tako pa tudi v dodajanju novih kategorij motenj v zakonodajo, ki omogoča prepoznavanje teh v populaciji.

V samostojnih osnovnih šolah s prilagojenim programom in v osnovnih šolah, ki izvajajo prilagojene programe, je bilo v šolskem letu 2013/2014 vpisanih 2535 učencev v 393 oddelkih, v šolskem letu 2022/2023 pa 3734 učencev v kar 545 oddelkih, to je 47-odstotno povečanje števila učencev. V specializiranih zavodih za otroke s posebnimi potrebami, bodisi zavodih, ki so specializirani za posamezno oviro, ali zavodih, ki so specializirani za otroke s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, je bilo v šolskem letu 2013/2014 vpisanih 899 učencev v 164 oddelkih, v šolskem letu 2022/2023 pa 1385 učencev v 243 oddelkih, to je 54-odstotno povečanje števila učencev (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023a).

V raziskovalni nalogi, ki je bila opravljena pred petdesetimi leti in katere namen je bila priprava osnov gradbenih normativov in osnov za načrtovanje opreme v zavodih za usposabljanje telesno prizadetih otrok in mladostnikov (Rusanov, 1974), razberemo, da je bil Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik, ki je bil ustanovljen leta 1947, izvorno načrtovan za 200 učencev, Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava, ki je bil ustanovljen leta 1965, pa za 60 učencev, vendar je delovna skupnost že leta 1973 predvidela povečanje kapacitet v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava na kapaciteto 150 učencev. V šolskem letu 2022/2023 se je v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik šolalo 198 učencev, v vzgojnih skupinah jih je vsak teden v zavodu prebivalo 58, v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava pa 158, na teden pa jih je v zavodu prebivalo 27 (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje - Organizacijsko poročilo za šolsko leto 2022/2023, 2023 d).

Povečanje kapacitet je v zadnjem desetletju zaznati med zavodi, ki so namenjeni otrokom in mladostnikom s čustveno-vedenjskimi motnjami. V šolskem letu 2013/2014 je bilo v teh zavodih na voljo 416 mest, v šolskem letu 2022/2023 pa 486 ali 17 % več (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023c). Preostanek povečanja števila učencev v vzporednem izobraževalnem sistemu gre na račun osnovnih šol s prilagojenim programom (prav tam).

Vsebina dela institucij v izobraževalnem sistemu za otroke s posebnimi potrebami

Spremembe v delu specializiranih zavodov za otroke s posebnimi potrebami pa so se v zadnjem desetletju zgodile tudi na ravni vsebine dela. Šole s prilagojenim programom vključujejo otroke na podlagi kriterija primernosti vključitve v izobraževalni program, torej so v izobraževanje lahko vključeni otroci z različnimi ovirami, specializirani zavodi pa so specifično namenjeni otrokom z določeno oviro. Gre za zavode, ki delujejo najdlje in so nastali prav z namenom zadovoljevanja potrebe specifične skupine otrok glede na njihovo skupno telesno značilnost (gluhota, slepota ali gibalna ovira).

Večina zavodov svoje poslanstvo nadaljuje, takšno deklarativno sporočilo dajejo tudi njihovi nazivi (Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Center za sluh in govor Maribor ipd.). Podrobnejši pogled v njihovo vsebino delovanja pokaže, da je v nekaterih primerih ciljna populacija le manjši del celotne populacije, ki je vključena v zavod. V šolskem letu 2022/2023 je tako v Centru IRIS – Centru za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne, ki je namenjen predvsem slepim in slabovidnim in je bil s tem namenom tudi ustanovljen, vključenih 11 slepih in slabovidnih učencev ter 6 slepih ali slabovidnih dijakov in 35 učencev z drugimi ovirami, med katerimi jih je 31 vključenih v sedem oddelkov, ki

so namenjeni avtistom. Oddelka, ki sta namenjena slepim in slabovidnim, sta dva. V zavod je vključenih še 12 učencev v posebnem programu.

Podobno je v šolskem letu 2022/2023 v Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana vključenih 23 gluhih in naglušnih učencev v štirih oddelkih, v zavod pa je vključenih še 114 učencev z govorno-jezikovnimi motnjami v 16 oddelkih, 64 otrok v 15 oddelkov, ki so namenjeni otrokom z avtizmom, in 23 otrok v štiri oddelke nižjega izobrazbenega standarda. V zavod je vključenih tudi 149 dijakov, ki obiskujejo enega izmed 28 poklicnih programov, ki so namenjeni predvsem gluhim in naglušnim ter dijakom z govorno-jezikovnimi motnjami (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023c).

Podobno je v šolskem letu 2022/2023 v Center za sluh in govor vključenih 8 gluhih in naglušnih učencev v 2 oddelkih, v zavod pa je vključenih še 181 učencev z govorno-jezikovnimi motnjami v 25 oddelkih, 41 otrok v 10 oddelkov, ki so namenjeni otrokom z avtizmom, in 11 otrok v 1 oddelk nižjega izobrazbenega standarda. V zavod je vključenih tudi 149 dijakov, ki obiskujejo enega izmed 28 poklicnih programov, ki so namenjeni predvsem gluhim in naglušnim ter dijakom z govorno-jezikovnimi motnjami (Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023c). V Centru za komunikacijo, sluh in govor Portorož v šolskem letu 2022/2023 v oddelke, ki so namenjeni gluhim in naglušnim, ni bilo vpisanih učencev (prav tam).

Število zaposlenih

Razvoj izobraževalnega sistema, ki je namenjen otrokom s posebnimi potrebami, in z njim povezanih specializiranih ustanov v Sloveniji izvira iz potrebe po specialnih znanjih in ustanovah za obravnavo otrok, za katere v izobraževalnem sistemu primanjkuje znanja o tem, kako jih zaradi specifičnosti njihovih ovir umestiti v obstoječi sistem izobraževanja (Dobaja, 2022).

Vzpostavitev novih ustanov in sistema izobraževanja, ki je namenjen izključno otrokom s posebnimi potrebami pomeni tudi nove zaposlitve. Čeprav so specializirani izobraževalni zavodi primarno izobraževalne ustanove, je v njih po navadi delovalo več strokovnih služb. V vzgojnem zavodu Janka Premrla Vojka v Vipavi so ob ustanovitvi leta 1965 delovale te strokovne službe: pedagoška, psihološka, socialna, logopedska, fizioterapevtska, delavno terapevtska, negovalska, ortopedska, okulistična, stomatološka, splošno zdravstvena in upravno administrativna služba (Rusanov, 1974). Za obravnavo 93 otrok z ovirami so bili v zavodu zaposleni: 1 ravnatelj / defektolog, 1 predmetni učitelj za tehnični pouk, 9 predmetnih učiteljev defektologov za delov v vzgojnih skupinah, 1 socialni delavec, 1 logoped, 5 fizioterapevtov, 1 medicinska sestra / vodja hišne ambulante in negovalske službe, 7 otroških negovalk, 3 administrativni delavci, 2 delovna terapevta, 1 kurjač, 5 čistilk, 3 strežniki, 4 kuharice, 1 perica, 1 likarica, 1 šivilja, kot zunanji sodelavci pa še 1 psiholog, 1 specialist ortoped, 1 okulist, 1 stomatolog in 1 zdravnik splošne prakse. Skupaj je bilo v zavodu

zaposlenih 52 oseb, to pomeni, da je bila zaposlena ena oseba na vsakega 1,7 vključenega otroka (Rusanov, 1974).

V šolskem letu 2022/2023 je v Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Vipava vključenih 158 otrok in 193 zaposlenih, se pravi, da je ena oseba zaposlena na vsakega 0,82 otroka. Zavod zaposluje 1 ravnatelja, 4 pomočnike ravnatelja, 17 učiteljev razrednega pouka, 12 učiteljev predmetnega pouka, 19 mobilnih učiteljev, 5 učiteljev za dodatno pomoč, 7 učiteljev v podaljšanem bivanju, 13 učiteljev delovnega usposabljanja, 23 spremljevalcev skupine, 35 varuhov negovalcev, 7 svetovalnih delavcev, 3 vzgojitelje predšolskih otrok, 6 vzgojiteljev, 3 računalnikarje, 1 računovodjo, 1 tajnika, 3 knjigovodje, 4 perice, 9 čistilcev, 1 knjižničarja, 2 hišnika, 1 šiviljo, 8 kuharjev in 1 sindikalnega zaupnika (Kadrovsko poročilo v vzgoji in izobraževanju, 2023).

Tudi danes specializirani zavodi zaposlujejo veliko oseb. Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik v šolskem letu 2022/2023 za 198 vključenih otrok zaposluje 269 oseb, to pomeni, da je zaposlena ena oseba za vsakega 0,74 vključenega otroka. Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana za 393 vključenih zaposluje 307 oseb, to pomeni, da je zaposlena ena oseba na vsakega 1,2 vključenega otroka. V Centru IRIS – Centru za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne pa je za 71 vključenih otrok zaposlenih 116 oseb, se pravi, da je ena zaposlena oseba za vsakega 0,61 otroka.

Razmerje med zaposlenimi in vključenimi otroki je bilo primerljivo tudi pred desetimi leti, v šolskem letu 2012/2013, ko je bilo v Centru za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik za 178 vključenih otrok zaposlenih 182 oseb, to pomeni, da je bila zaposlena ena oseba za vsakega 0,98 vključenega otroka. V Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana je bilo za 189 vključenih otrok zaposlenih 152 oseb, se pravi, da je bila zaposlena ena oseba na vsakega 1,2 vključenega otroka. V Centru IRIS – Centru za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne pa je bilo za 33 vključenih otrok zaposlenih 64 oseb, to pomeni, da je bila ena zaposlena oseba za vsakega 0,52 otroka (Kadrovsko poročilo v vzgoji in izobraževanju, 2023; Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje - Organizacijsko poročilo za šolsko leto 2022/2023, 2023 d).

Sklepne ugotovitve

Pedagoška stroka v tem hipu še ne soglaša glede učinkov, ki jih ima trenuten slovenski izobraževalni sistem za otroke s posebnimi potrebami na koncept inkluzije. Na eni strani gre za prilagojen pristop, saj se lahko v izobraževalnem sistemu, ki je namenjen otrokom s posebnimi potrebami, učitelji bolje prilagodijo potrebam in sposobnostim posameznih skupin učencev. To omogoča bolj ciljno usmerjeno poučevanje in individualizirano učenje. Prav tako se v prilagojenem izobraževalnem sistemu učenci srečujejo z manjšim

vrstniškim pritiskom, saj so obdani z vrstniki, ki imajo podobno izkušnjo. To lahko zmanjša stres in pomaga pri razvoju samozavesti. Kljub navedenemu gre pri prilagojenem izobraževalnem sistemu za poglobljanje neenakosti v družbi. Če so določene skupine učencev izolirane in jim ni zagotovljeno enako kakovostno izobraževanje, se lahko povečajo razlike v dosežkih, priložnostih in uspehu med različnimi skupinami. Prav tako takšen sistem povzroča socialno izključenost, saj so učenci vseh skupin izpostavljeni bolj homogenizirani družbi, kot je ta v resnici, to pa omeji razumevanje različnosti in razvoj empatije.

Razen posameznih projektov, kot je »Ena šola za vse«, ki ga izvaja Zveza Sonček že od leta 1993 (Zveza Sonček, 2023), v Sloveniji še ni zaznati premikov v smeri inkluzivnega šolskega sistema. Zdi se, da je prilagojeni izobraževalni sistem in z njim specializirane izobraževalne ustanove globoko ukoreninjen v družbo in je postal del vsakodnevnega življenja. Izobraževalne ustanove, ki so specializirane za poučevanje učencev s posebnimi potrebami so postale integralen skupnosti, med drugim pa tudi veliki lokalni zaposlovalci, ki zagotavljajo zanesljivo zaposlitev.

Hkrati gre za ustanove, ki imajo prav zaradi številčnega zaposlovanja pogosto lokalno moč. Institucije zagotavljajo občutek legitimnosti in stabilnosti v družbi. Pogosto jih vidimo kot pomembne za vzdrževanje reda in zagotavljanje običajnega delovanja družbe. Pogosto imajo dolgo zgodovino in so zakoreninjene v tradiciji. To lahko oteži spreminjanje ali odpravljanje institucij, tudi če ne uresničujejo več svojega prvotnega namena.

Hkrati institucije pogosto ustvarjajo mreže odnosov in medsebojnih odvisnosti, ki le poglobljajo odvisnost lokalne skupnosti od vzpostavljenih institucij (Foucault, 2018). Na primer, institucija je lahko v lokalnem okolju tudi glavni odjemalec lokalno pridelanih živil, zaradi velikih prostorov je lahko kulturno prizorišče ali pa infrastruktura omogoča športno udejstvovanje (npr. za tečaje plavanja, kot je to primer šol v okolici Centra za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik) (Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik, 2023). Na splošno se institucije ohranjajo, ker so globoko ukoreninjene v družbo in opravljajo funkcije, ki presegajo le njihov deklarativni namen, in so del lokalne družbene in ekonomske mreže.

Čeprav se o deinstitucionalizaciji v slovenski družbi govori in so prizadevanja zanj oprijemljiva (Rafaelič in Flaker, 2021), opisani procesi, ki se dogajajo znotraj izobraževalnih institucij, ki so namenjene otrokom s posebnimi potrebami v Sloveniji, kažejo, da se položaj izobraževalnih institucij, ki so specializirane za obravnavo otrok s posebnimi potrebami, v družbi le krepi. V članku sem pokazal, da se lahko obstoječe institucije, ki jim grozi, da bodo v družbi izgubile pomen ali ne bodo več potrebne, pogosto preobrazijo v nekaj, kar presega njihov deklarativni namen. Poveden primer je na primer vključevanje učencev z avtističnimi motnjami v izobraževalne ustanove, ki so ustanovljene za učence s senzornimi ovirami in v katerih učenci z avtističnimi motnjami že presegajo število učencev s senzornimi ovirami, ali pa širitev v tržno (terapevtsko) dejavnost, kjer je nabor storitev namenjen

tudi zunanjim uporabnikom (npr. uporaba bazena, jahanje, prenočitve, zdravstvena dejavnost) (Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik, 2023).

Preobrazbe institucij se ne dogajajo le na področju izobraževanja, opazne so tudi na drugih področjih, tudi socialnega varstva, ko velike institucije postanejo nosilke deinstitucionalizacije in ustanavljajo manjše satelitske institucije in vodijo projekte inkluzivnega zaposlovanja. Pregled stanja na področju izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami kaže, da je pomemben dejavnik, če želimo spremembo koncepta organizacije izobraževanja in inkluzije, ta, da institucije zavežemo k opravljanju svojega primarnega poslanstva.

Viri

- Cankar, G. (2020). *Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji: populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih*. Ljubljana: Državni izpitni center.
- Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik (22. 4. 2023). Pridobljeno 22. 4. 2023 s <https://www.cirius-kamnik.si/trzna-dejavnost/>
- Dobaja, D. (2018). *Za blagor mater in otrok: zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Dobaja, D. (2019). Razvoj pomožnega šolstva v Sloveniji v obdobju med obema vojnama s poudarkom na pomožni šoli v Mariboru. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 59(3).
- Dobaja, D. (2022). Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije. *Družboslovne razprave*, 38(101).
- Foucault, M. (2018). *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Kadrovsko poročilo v vzgoji in izobraževanju (2023). Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (osebna komunikacija avtorja z dne 4. 4. 2023).
- Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (2023a). Pridobljeno 23. 4. 2023 z <https://paka3.mss.edus.si/registriweb/default.aspx>
- Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (2023b). Pridobljeno 8. 5. 2023 z https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/Statistike-in-analize/OSPP_statistika.pdf
- Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (2023c). Organizacijsko poročilo za šolsko leto 2022/2023.
- Okoliš, S. (2008). *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Organizacijsko poročilo (2023). Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje (osebna komunikacija avtorja z dne 15. 4. 2023)
- Pravilnik o kategorizaciji in evidenci otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (1960). *Ur. l. SFRJ*, št. 27/60.
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami (2007). *Ur. l. RS*, št. 59/07, 70/08, 5/11, 56/14, 66/15, 47/17, 24/18, 54/21 in 161/22.
- Rafaelič, A., & Flaker, V. (2021). *Dezinstitucionalizacija I: neskončna*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Rusanov, O. (1974). *Priprava osnov gradbenih normativov in osnov za načrtovanje opreme v zavodih za usposabljanje telesno prizadetih otrok in mladostnikov – raziskovalna naloga*. Ljubljana: Sklada Borisa Kidriča.

- Serše, A. (2018). Skrb za slepe v slovenski zgodovini ter vloga Minke Skabernè pri organizaciji izobraževanja slepih in slabovidnih. V P. Testen Koren, S. Poljak Istenič, A. Meden, D. Čeč, & K. Keber (ur.), *Minka Skabernè: (1882-1965): pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe* (str. 31-43). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Splošni zakon o šolstvu (1958). *Ur. l. SFRJ*, št. 20/58.
- Wa Munyi, C. (2012). Past and present perceptions towards disability: a historical perspective. *Disability Studies Quarterly*, 32(2).
- Zakon o osnovni šoli (1980). *Ur. l. SRS*, 5/80.
- Zakon o osnovni šoli (1996). *Ur. l. RS*, 12/96.
- Zakon o osnovni šoli (2006). *Ur. l. RS*, št. 81/06 - uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 - ZUJF, 63/13 in 46/16 - ZOFVI-K.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000). *Ur. l. RS*, št. 54/00, 118/06 - ZUO-PP-A, NPB1, 3/07 - UPB1, 52/10 - odl. US, NPB2 in 58/11 - ZUOPP-1.
- Zakon o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (1975). *Ur. l. SRS*, št. 11-86/75.
- Zveza Sonček (2023). Pridobljeno 1. 5. 2023 s <https://soncek.org/kaj-delamo/programi-in-storitve/podpora-druzini/ena-sola-za-vse-korak-k-soncku/>